

ОБҐРУНТУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН: МЕНТАЛІТЕТ → КУЛЬТУРА → ПРАВО

JUSTIFICATION OF THE OBJECTIVITY OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INFORMATION WARS: MENTALITY → CULTURE → LAW

Юринець Ю.Л., д. ю. н., професор,
професор кафедри конституційного і адміністративного права
Національний авіаційний університет

Белкін Л.М., к. т. н.,
старший науковий співробітник, адвокат

Сопілко І.М., д. ю. н., професор,
декан юридичного факультету
Національний авіаційний університет

Белкін М.Л., к. ю. н., адвокат

У Стратегії інформаційної безпеки України, яка прийнята Радою національної безпеки і оборони України 15 жовтня 2021 року та затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, набуття Україною членства в Європейському Союзі визначена предметом інформаційної війни. При цьому необхідно враховувати, що і національна самосвідомість, і стратегічні рішення державної влади виходять з цивілізаційних уявлень про свою країну. Отже, обґрунтування об'єктивності європейської інтеграції України є актуальним. У статті об'єктивність європейського вибору України доводиться крізь призму культуроцентристської парадигми, яка виходить з визначального впливу культури на умови життєдіяльності людей, що змушує переорієнтовувати наукові погляди з аналізу політичного і економічного контексту в соціокультурний, наголошуючи на пріоритетному дослідженні культурно-ментальних чинників. Системне порівняльне дослідження ґенези походження України та Росії призводить до висновку про протилежні історико-культурні та ментальні ознаки суспільств цих державних утворень та їх народів. Отже, Україна та Росія характеризуються різними цивілізаційними, культурними та, як наслідок, правовими установками – відповідно відкритою (демократичною) та закритою (антидемократичною). Спостерігається стійка пряма кореляція між типом культури у суспільстві (індивідуалістська чи колективістська) і моделлю функціонування суспільства (відкрита чи замкнена). Україні історично, ментально та культурно притаманний перший тип культури (індивідуалістська), тому для України неприйнятні недемократичні моделі права і управління, а їх нав'язування призводить до відторгнення, іноді – з трагічними наслідками.

Ключові слова: європейська інтеграція, культура, менталітет, культуроцентристська парадигма, модель Хофстеде.

In the Information Security Strategy of Ukraine, which was adopted by the National Security and Defense Council of Ukraine on October 15, 2021 and approved by the Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 No. 685/2021, Ukraine's acquisition of membership in the European Union is defined as the subject of information warfare. At the same time, it is necessary to take into account that both national self-awareness and strategic decisions of the state authorities come from civilizational ideas about their country. Therefore, the substantiation of the objectivity of the European integration of Ukraine is relevant. In the article, the objectivity of the European choice of Ukraine is proven through the prism of the culture-centric paradigm, which is based on the determining influence of culture on the conditions of life of people, which forces to reorient scientific views from the analysis of the political and economic context to the socio-cultural one, emphasizing the priority study of cultural and mental factors. A systematic comparative study of the genesis of the origin of Ukraine and Russia leads to the conclusion about the opposite historical, cultural and mental features of the societies of these state entities and their peoples. Therefore, Ukraine and Russia are characterized by different civilizational, cultural and, as a result, legal attitudes – open (democratic) and closed (anti-democratic), respectively. A stable direct correlation is observed between the type of culture in society (individualist or collectivist) and the model of society's functioning (open or closed). Historically, mentally and culturally, Ukraine has the first type of culture (individualist), therefore undemocratic models of law and governance are unacceptable for Ukraine, and their imposition leads to rejection, sometimes with tragic consequences.

Key words: European integration, culture, mentality, culture-centric paradigm, Hofstede's model.

Актуальність проблеми. У Стратегії інформаційної безпеки України, прийнятій Радою національної безпеки і оборони (РНБО) України 15 жовтня 2021 року та затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, зокрема, наголошено, що стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі (ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) закріплено у Конституції України. У Стратегії національної безпеки України європейська та євроатлантична інтеграція визначена одним із пріоритетів національних інтересів і національної безпеки. Відповідно одним із основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки України є виконання завдання щодо вжиття заходів запобігання та протидії поширенню дезінформації та деструктивної пропаганди стосовно європейської та євроатлантичної інтеграції України.

23 червня 2022 РОКУ Україна офіційно отримала статус кандидата на вступ в ЄС¹. Разом із тим, це не виключає

подальших дискусій про набуття статусу повного членства в ЄС. Як зазначає професор С. Г. Кара-Мурза [1, с. 5], і національна самосвідомість, і стратегічні рішення державної влади виходять з цивілізаційних уявлень про свою країну. Натомість професор Квебекського університету Канади Р. Сербин підкреслює, що «проблемою України є те, що за більш ніж 20 років сама українська еліта не зуміла правильно осмислити радянський період і не змогла передати це українському населенню, особливо дітям»². Отже, обґрунтування об'єктивності європейської інтеграції України є актуальним. Деякі питання з цієї проблематики розглянуті в окремих статтях співавторів [2; 3 та ін.].

Аналіз наукових джерел і публікацій. В. М. Романуцький наголошує, що домінуюча у сучасній науці культуроцентристська парадигма виходить з визначального впливу культури на умови життєдіяльності людей, що змушує переорієнтовувати наукові погляди з аналізу

¹ <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/23/7141922/>

² <https://www.radiosvoboda.org/a/26973605.html>

політичного і економічного контексту в соціокультурний, наголошуючи на пріоритетному дослідженні культурно-ментальних чинників. Саме останні в межах конкретної культури не тільки впливають на формування ціннісних орієнтацій, а й визначають відповідні ціннісні очікування, які, у свою чергу, вимагають для їх задоволення відповідного типу економічної і політичної організації [4, с. 97].

О. П. Сторов наголошує, що право включає в себе звичаї і традиції, які існують в суспільстві, тобто культуру [5, с. 47]. В. А. Перцева вказує, що оскільки існує ознака «дочірності» права щодо культури, то культурні норми щодо правових мають первинний характер, тобто правові норми повинні постійно зазнавати своєрідної **культурної кореляції**. Такою кореляцією слугують, як видно, духовні і моральні норми, узгоджені з першими [6, с. 123]. А. І. Павко підкреслює, що у вітчизняній та зарубіжній соціогуманітарній літературі право в соціальному контексті розглядається як невід'ємний елемент людської культури, який має в ній різноманітні форми вияву. З врахуванням підходу юридичної аксіології, право доцільно розглядати як один із феноменів соціокультурного світу [7, с. 12]. Застосування культурологічного підходу у дослідженні інтеграційних процесів, які здійснюються в рамках ЄС, у тому числі і в царині права, дало підставу для висновку про те, що однією з найважливіших передумов поглиблення інтеграції є культурна спільність країн, що входять до ЄС [7, с. 13–14].

М. Стародубська констатує, що незважаючи на досягнення глобалізації та міжнародного економічного співробітництва, приблизно 50 % специфіки національної культури є унікальними для країни. Національна культура століттями формується під впливом ландшафту, клімату, воєн, розташування країни та режимів правління в ній, стратифікації та взаємодії у суспільстві та надзвичайно стійка до швидких змін. Саме національна культура формує інституції, якими визначається та здійснюється соціальний вибір, розподіляється політичний вплив та забезпечується регулярність поведінки: правила, закони, кодекси етики, конвенції, укорінені суспільні норми [8].

У Варшавській декларації Ради Європи (2005), між іншим, зазначається, що соціальна згуртованість, а також освіта і культура є основними факторами забезпечення ефективного дотримання головних цінностей Ради Європи в наших суспільствах і для безпеки європейців в довгостроковій перспективі.

Мета роботи – комплексне дослідження культурно-ментальних чинників у їх взаємозв'язку як визначальних факторів об'єктивності європейського вибору України.

Результати досліджень. В контексті цивілізаційного вибору професор О. А. Івін вказує, що людська історія у відомі нам 5–6 тисяч років рухається між двома крайніми полюсами. На одному полюсі – суспільства, які можна назвати колективістичними (закритими), на іншому – індивідуалістичні суспільства (відкриті). Перші максимально заперечують автономію індивіда, другі – допускають її в широких межах. Прикладом античного індивідуалістичного суспільства може слугувати Древня Греція, насамперед, афінська демократія, до якої подібні сучасні західні індивідуалістичні суспільства. Практичний древній колективізм добре ілюструє стародавнє єгипетське суспільство. Двома варіантами сучасного практичного колективізму є нацистська німецька держава і комуністична радянська держава, які до дрібниць схожі одна на одну і обидві подібні середньовічним феодалістичним колективістичним суспільствам. Не випадково суспільний лад комуністичної Росії іноді називали «феодалістичним соціалізмом». Будь-яке суспільство не може бути успішно проаналізовано без урахування того, до якого з двох можливих полюсів воно тяжіє [9, с. 69–73].

Отже, дихотомія вибору для України полягає у наступному: якщо її культурно-ментальні ознаки мають тяжіння

до відкритих моделей функціонування суспільства, то її об'єктивний вибір – вільний Захід (Європа, ЄС), а відсутність споріднення з ознаками закритих суспільств виключає вибір авторитарного Сходу (РФ).

Системне порівняльне дослідження генези походження України та Росії призводить до висновку про протилежні історико-культурні та ментальні ознаки суспільств цих державних утворень та їх народів [10–12]. Зокрема, стверджується наступне:

- держава і право Московії та її нащадків (царської та більшовицької Росії) склалися під сильним впливом Золотої Орди, а відтак є типово закритими (східними, азійськими) моделями, що визначає беззаконня та свавілля влади та радикально відрізняє її від європейських (відкритих, демократичних) моделей;

- для Московії та її нащадків характерні нехтування правами підданих (громадян) та особиста несвобода, при цьому російський народ насолоджується цією несвободою і агресивно налаштований проти тих, хто цю несвободу заперечує, у тому числі нав'язує цей дискурс несвободи власній владі;

- для Росії та її нащадків характерне агресивне несприйняття європейської демократичної традиції, відмінності від неї у внутрішньому житті Росії та відмінності від Київської Русі – України, яка формувалася під впливом європейських правових та культурних традицій. Наскільки не сприймалися російським царизмом західні ідеї прав людини і обмеження владної сваволі, свідчить зауваження Катерини II на книгу О. М. Радищева «Подорож з Петербургу до Москви» (мовою оригіналу): «Намерение сей книги на каждом листе видно: сочинилеу оной наполнен и заражен французским заблуждением, ищет всячески и выищивает все возможное к умалению почтения к власти и властям, к приведению народа в негодование противу начальников и начальства...»³. Тобто, ще тоді була висловлена імператорська думка, що з Європою Росії не по дорозі;

- сучасна Росія повністю успадкувала від своїх історичних попередників традиції авторитаризму, беззаконня, агресивної несвободи: «за своїм типом російська держава і в часи Російської імперії, і в радянський період чітко відносила до категорії держав традиційного суспільства, тобто була державою «незахідного» типу» [1, с. 38].

Системно питання різності українців та росіян дослідив російсько-український історик і громадський діяч професор М. І. Костомаров. У роботі [13], яка була замислена як спроба розповісти про схожість українців і москвитів, ця спроба пов'язати протилежні як за духом, так і за походженням народи до бажаного результату не привела, і замість того щоб підтвердити популяризувати тоді і зараз міф про схожість і братерство російського та українського народів, він його остаточно розвіяв. Вчений зазначив: «Итак те, которые говорили: русская народность, и понимаю под нею что-то единственное, самосущее, ошибались; они должны были говорить: русские народности. Оказывается, что русская народность не едина; их две...»⁴ [12, с. 35]. Вчений наголошував на неприродності об'єднання цих двох народів: «Новгород, – как и Южная Русь, – держался за федеративный строй даже тогда, когда противная буря уже сломила его недостроенное здание... Южная Русь, облекшись в форму Казачества, – форму, зародившуюся собственно в древности, – искала той же федерации в соединении с Московиею, где уже давно не стало начал этой древней федерации»⁵ [13, с. 49].

Як зазначає дослідник творчості Костомарова О. Чеславський, вчений своєю книгою зруйнував стійкий стереотип, який сотні років створювався російськими ідеологами про єдинокровне слов'янське походження москвитів і укра-

³ <https://diletant.media/articles/36498901/>

⁴ Тут і далі адаптовано до сучасної російської мови.

⁵ Напівжирним шрифтом виділено авторами.

їнців, міф про схожість ординців московітів-росіяні і українців-русів [14]. До аналогічних висновків відносно поглядів М. І. Костомарова приходили і інші дослідники його творчості [15; 16]. Відмінності рис характеру двох народів, за М. І. Костомаровим, систематизовані у таблиці 1 [13–16]:

З наведених даних видно, що українцям властиве, перш за все, цінунання особистої свободи, приватної власності, толерантності; релігія не тяжіє над людьми, а користується повагою і, в силу цього, авторитетом. У українців, як наголошує М. І. Костомаров, «древнее право личной свободы не было поглощено перевесом общественного могущества». Зазначені риси цілком європейські [13, с. 76].

Історико-правовий аналіз свідчить про те, що українська культура, українська нація прагнули розвиватися в парадигмі європейського культурного дискурсу. Перша держава східних слов'ян, яку історики називають Київською Руссю, існувала в IX–XIII ст.ст. Найбільшої могутності вона досягла в XI ст. при князюванні Ярослава Мудрого. *Київська Русь розвивалася не ізольовано. Вона входила в загальноєвропейський історико-культурний ландшафт (простір)*. Культура Київської Русі досягла високого рівня розвитку і не поступалася культурі більшості країн Європи. Київ за часів Ярослава Мудрого перетворився на великий центр культури, ремесла й торгівлі – не тільки Київської Русі, але й усієї Європи [17, с. 247]. Долучення українців у цей період до культурно-етичних цінностей, які й понині становлять основу сучасної західної цивілізації, збагатило скарбницю духовного життя українського народу, вивело його культуру на широкі простори світової цивілізації, поставило в один ряд з найрозвинутішими тогочасними культурами [18, с. 17]. Серед таких цінностей – антично-грецькі традиції визнання самоцінності людини [19, с. 210].

Наступний період розвитку української культури припадає на литовсько-польську добу в історії українського народу [18, с. 18]. У другій половині XIV ст. Україна об'єдналася з Литвою в одній державі як рівна з рівною. Самі литовці називали цю державу Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське. Це найповніше відповідало національному та територіальному складу нової держави. Українські, білоруські та частково російські землі становили 9/10 загальної площі князівства [17, с. 266]. Населення українських земель не чинило опору литовським князям. Останні дотримувалися на захоплених землях правила: «Ми старину не рушимо, а новини не вводимо». Руська (українська) мова була визнана офіційною, сфера її застосування розширювалася [17, с. 266]. Литва і Польща зближували Україну із Західною Європою, відкривали вікно на Захід. Звідти йшли нові куль-

турні впливи, зокрема, латинізація. Через Польщу Україна познайомилася з такими течіями у культурі, як гуманізм і реформація [17, с. 268].

О. Субтельний висловлював підтримку думці, що Велике князівство Литовське зберегло традиції Київської Русі *більшою мірою, ніж Московія*. Українські історики навіть вважають, що по суті воно стало відновленою руською державою, а не чужоземним формуванням, що поглинуло Україну. Литовський Статут як явище європейської культури стверджував цінність такого поняття, як установлені та гарантовані законом права. А усвідомлення цього пов'язувало українців із західною політичною й правовою думкою. Інший продукт Київської Русі – Московія, навпаки, в результаті століть монголо-татарського панування не мала можливостей познайомитися з принципами західної законності. Включення українців у польсько-литовську Річ Посполиту уможливило для українців благодатні й стимулюючі впливи Заходу [20].

Отже, домосковський період розвитку культури в Україні здійснюється в західній культурній, а відповідно і правовій традиції, особливості яких є сприйняття антично-грецьких традицій. Як зазначає О. Л. Шевнюк, персоналізм набував особливого змісту в контексті належності України до антично-грецької культури з її цінністю людини. При цьому, наслідуючи християнство через Візантію, українство не сприйняло основного принципу візантинізму – панування загального над індивідуальним. Зокрема, у космогонічному міфі «Про перший рік творіння» чітко виражена міфологема індивідуалізації: мотив «засіяли разом» витісняється мотивом «стали битися» і «тільки один птах вижився». Ще забудова протоукраїнських поселень відображала прагнення персоналізації, підкреслення самостійності родини і приватності майна [19, с. 210]. З такими культурними традиціями пов'язане ствердження традиції гуманістичної законності, що спостерігається на українських землях. Як правильно вказується у монографії [21, с. 94], навіть не маючи своєї державності, українське населення позитивно сприймало демократичні форми права, що панували на відповідних територіях (Литовські статuti, Магдебурзьке право). У короткі періоди української державності (Гетьманська держава, УНР) впроваджувалися гуманістичні правові норми (підпорядкування влади закону, забезпечення прав людини тощо). Зокрема, в «Історії Русів»⁶ зазначається,

⁶ Твір української національно-політичної думки початку XIX ст., де подано картину історичного розвитку України від найдавніших часів до 1769 року. Одною з головних ідей твору є ідея історичної відмінності і протистояння між русами (Україною) та Московією (див.: https://uk.wikipedia.org/wiki/Історія_Русів).

Таблиця 1

Риси	Характер прояву	
	українці	росіяни
Вдача	Переважає особиста воля	Переважає загальність
	Зв'язок людей ґрунтується на взаємній згоді	Нерозривність раз встановленого зв'язку
	Кожен член громади – незалежна особистість, самобутній власник	Колектив поглинає особисту самобутність кожного
Особисті свободи та власність	Переважає особиста свобода. Приватна власність цінунється як запорука особистої свободи	Земля належала громаді, громаду неможливо покинути, отримавши частку землі, член громади підкоряється громаді. Особиста свобода поглинається волею громади. Переважає общинність
Віра в Бога	Церква має великий моральний авторитет і силу	Церковна влада стоїть незрівнянно вище над масою і має набагато більше можливостей діяти самовладно
Ставлення до інших релігій	З давніх-давен Київ, потім Володимир Волинський, були прийомними пунктами місце перебування іноземців різних вір і народів. Українці з давніх-давен звикли чути у себе чужу мову і не лякаються людей з іншою зовнішністю і з іншими звичаями	Нетерпимість до інших релігій, презирство до чужих народностей, зверхня думка про себе. Росіяни вважають себе єдиним обраним народом у вірі, і навіть не цілком прихильні до єдиновірним народам – грекам і українцям Московіти на все чуже дивляться зверхньо
Ставлення до природи	Для українців характерна любов до природи. Квітами пишається майже чи не кожний двір хлібороба	«Великорус» мало любить природу, для нього характерна якась ненависть до рослин

що (мовою оригіналу) «чини и народ Малороссийский... вкусили и напитались слишком вольностей» європейських [22, с. 97].

У дисертаційному дослідженні [23] встановлюється, що конституційні ідеї в Україні періоду УНР-ЗУНР та їх реалізація на практиці відповідали тогочасному рівню розвитку європейського конституціоналізму. У дисертаційному дослідженні [24, с. 24] наголошується, що до початку 1930-х рр. вихідці із західних теренів національної території, які мешкали й працювали у Наддніпрянщині міжвоєнної доби, окрім власного безпосереднього трудового й інтелектуального внеску у загальноукраїнську справу, відігравали у своєму оточенні й важливу комунікативно-інформаційну роль завдяки власній виразній самоідентифікації не лише з українством, а й з «європейськістю», втіленою в колишній приналежності до єдиного державного утворення не з євразійськими Тамбовом і Ташкентом, а з Венецією і Віднем.

Проблематика взаємодії культури України з культурою Росії є складною, заплутаною і до кінця нез'ясованою у самій Росії [25; 26]. У підручнику [25] зазначається, що вихідна історична і ціннісна характеристика російської культури полягає в тому, що в ній відбивається прикордонне положення Росії між двома континентами і цивілізаційними типами – Європою і Азією, Заходом і Сходом. Це породило різні думки. Мислителі західницької орієнтації вважали за краще бачити в Росії неухильну тенденцію прилучення до Заходу і подолання «східної відсталості», мислителі-слов'янофіли, навпаки, відстоювали самобутність Росії, принципову відмінність і від Заходу, і від Сходу, бачачи в ній общинно-православні начала. Пізніше виявилася і євразійська лінія в розумінні російської культури, в якій стверджувалося її просторове, історичне і духовне злиття з азійським ареалом [25, с. 485].

Водночас, ключ до вирішення цієї двійстості дає періодизація російської культури, запропонована М. О. Бердяєвим [27], який написав, що в історії ми бачимо п'ять різних Росій: Росію київську, Росію татарського періоду, Росію московську, Росію петровську, імператорську і, нарешті, нову радянську Росію [27, с. 7]. Вважаємо, що у цій періодизації згадування про «Росію київську» є відлунням притаманного російським «державникам» прагнення привласнити на користь Росії історію Київської Русі-України і вважати історію та культуру останньої частиною історії і культури Росії. Якщо ж з цієї періодизації прибрати «Росію київську», то з'ясується, що цій так званій «Росії київській», як описано вище, притаманний європейський вектор становлення та розвитку культури, а власне Росії залишається те, що носить авторитарний, імперський, закритий характер – Росія татарського періоду, Росія московська, Росія петровська, імператорська і радянська Росія. Як пише сам М. О. Бердяєв [27], російський народ по своїй душевній структурі народ східний... Московська культура була східна культура, культура християнізованого татарського царства. Ця культура вироблялася у *постійному протилежному латинському Заході* і іноземним звичаям⁷ [27, с. 7–8]. Це відповідає також «євразійській лінії в розумінні російської культури» [25, с. 485]. Зазначене цілком слушно можна інтерпретувати і так, що «європейська» частина «російської» культури – це культура західних народів, які тимчасово (але, можливо, надовго) потрапляли під владу Російського царя чи Генерального секретаря (Фінляндія, Естонія, Литва, Латвія, Польща, Україна, Молдова як частина Румунії). Без такої частини російська культура – це культура азійського типу. Більше того, потрапляння народів західних культур під владу Росії багато у чому призводило до вихолощення культурної проєвропейської ідентичності цих народів. Так, В. Ф. Верстюк відзначав, що якщо у XVIII ст. укра-

їнці вважалися більш освіченими і *причетними до європейської культури*, ніж росіяни, то до кінця XIX ст. вони на 80 % склалися з неписьменних⁸ [28, с. 613]. Українців Російської імперії, що відвідували Галичину в перші роки XX ст., незмінне вражав той культурний поступ, який зробили їхні західні співвітчизники [20].

Те, що російська культурна та правова традиція є очевидно неєвропейською, визнають і численні сучасні спостерігачі, у тому числі вчені різних напрямів. Так, О. С. Ахизер, зазначаючи, що більша частина історії Росії пройшла в умовах або «крайнього», по його термінології, або «помірного» авторитаризму [29, с. 799], була надія на ліберальний дискурс у постперевбудовний період. Однак ця надія не справдилася. Росія виявилася неспроможною перейти до ліберальної цивілізації [29, с. 767–798]. Філософ С. Дацюк наголошує, що з початку 2000-их рр. Росія швидкими темпами здійснює антизахідний проєкт «руській мір», який принципово, навіть за назвою, не може стати... західним [30]. У цьому сенсі слушною є думка, що процеси, що відбулися у радянський період, НЕ були випадковими відхиленнями у розвитку країни. Вони були закономірні для Росії з її общинною, антиіндивідуалістичною ідеологією, сліпим підпорядкуванням владі, масовим психологічним неприйняттям будь-яких проявів особистої самостійності [31, гл. 3].

С. Г. Кара-Мурза [1] відверто визнає, що держава і право у Росії не є такими, що будуються на принципах, притаманних сучасній державі «західного» типу та громадянського суспільства. За своїм типом, стверджує С. Г. Кара-Мурза, російська держава і в часи Російської імперії, і в радянський період виразно відносилася до категорії держав традиційного суспільства, тобто була державою «незахідного» типу [1, с. 38]. Тим самим фактично визнається повна наступність радянської держави Російської імперії. У цьому сенсі вельми показовими є спогади відомого радянського кінорежисера Е. Рязанова, який згадував [32], як під час роботи над кінофільмом «Про бідного гусара замовте слово» керівники радянського телебачення обурювалися тим, що у фільмі очорнюється «третє відділення» – зловісна таємна канцелярія Бенкендорфа. Захищаючи її «честь», ці керівники вільно чи невольно проводили паралелі з тодішнім радянським КДБ.

Будучи породженням традиційного суспільства, далі зазначає С. Г. Кара-Мурза [1], російська держава виробила відповідну такому суспільству систему права. У багатьох відносинах воно принципово відмінно від права громадянського суспільства; пріоритет прав індивіда, безумовно, заперечується [1, с. 80]. Характерними у цьому сенсі є відомі вірші В. В. Маяковського (мовою оригіналу): «Єдиница! – Кому она нужна?! Голос единицы тоньше писка... Единица – вздор, единица – ноль...». Сталін надав В. В. Маяковському найвищу оцінку, назвавши кращим, найталановитішим поетом соціалістичної епохи [33, с. 93].

Варто зазначити, що у двадцять роки – час, коли держава та партійна влада ще на мала такого беззаперечного впливу на культуру, як це стало пізніше, – саме діячі так званої «пролетарської» культури доклали значних зусиль для створення тоталітарного характеру держави і суспільства. Як зазначено у монографії [33, с. 93], важко сказати часом, хто від кого брав концептуальні ідеї: влада від діячів культури, чи діячі культури від влади. Двадцять роки – це час гострої боротьби різних художніх течій, організацій, груп [33]. Особливе місце серед цих організацій займає РАПП – Російська асоціація пролетарських письменників. Вона претендувала не просто на першість, а на неподільний ідеологічний і політичний контроль над всією радянською літературою. Раппівці вважали себе незаперечними adeptами вищої пролетарської чистоти

⁷ Напівжирним шрифтом виділено авторами.

⁸ Напівжирним шрифтом виділено авторами.

і марксистської бездоганності. Свої позиції вони стверджували з лютою непримиренністю, в якій войовничий догматизм переплітався із спритним прагматизмом і безпринципністю [33, с. 79].

Письменник-«гуманіст» М. Горький вже на початку 30-х рр. співів дифірамби Сталіну [33, с. 79]. Усі слова, необхідні для поширення сталінського культу, Горький сказав [33, с. 107]. На думку О. І. Солженицина, якщо б М. Горький не помер раніше, він оспівав би і 37-й рік» [33, с. 96].

У дисертаційному дослідженні [34] російський вчений Д. В. Тимофеев робить висновок, що освічені люди Росії, приймаючи певні європейські правові конструкції, визнавали їх з серйозними державницькими застереженнями, зокрема: а) приймаючи на рівні теоретичних міркувань тезу про наявність у кожної вільної людини певного набору «цивільних прав» і свобод, представники освіченої частини російського суспільства пов'язували надання цих прав з «освіченістю» народу, при цьому єдиним суб'єктом, здатним оцінити характер «освіти» різних груп, вважалася «держава»; б) обмеження влади монарха не розглядалося як головна мета встановлення в Росії конституції; в) принципи особистої свободи, недоторканності власності, верховенства закону, визнання необхідності законодавчого закріплення громадянських прав і встановлення конституції визнавалися з безліччю «застережень», загальний зміст яких зводився до твердження, що реалізація європейських ідеалів в Росії можлива тільки за умови існування сильної держави, здатної встановити справедливі закони, а також «просвіти» народу.

«Діячі» радянської культури, не шкодували епітетів відносно так званих «ворогів народу», які ворогами у масі своїй не були. Як зазначено у монографії [33], партійні і радянські органи вели репресивну політику не в протидії з впливовими шарами художньої громадськості, а в союзі і контакті з ними [33, с. 117]. В результаті таких виступів створювалася обстановка, коли будь-яка протидія чи навіть будь-які сумніви у правильності репресій не могли бути допущені: брехня преси, незліченні промови на підтримку «справедливих вироків» створили ситуацію: дізнатися, де причини вахханалії, – ніде; звернутися за допомогою – нема до кого; викрити явних негідників – ніхто не дозволить. Тому мільйони людей на мітингах і демонстраціях, за прикладами авторитетних людей, вимагали суворої розправи з «ворогами народу» [33, с. 117].

Професор Єльського університету, історик, письменник Тімоті Снайдер також вказує на деякі історико-культурні аспекти відмінностей між Росією та Україною [35]:

– Україна пройшла через усі основні етапи європейської історії, чого не можна сказати про Росію. Якщо взяти французькі чи західноєвропейські історичні орієнтири, такі як середньовічна держава, Ренесанс, Реформація, Бароко, всі ці речі були присутні в Україні, на відміну від Росії;

– політична історія України розпочалася у XVII столітті з ідеї повстання. Козацьке повстання XVII століття справді було протонаціональним рухом, у ньому були присутні мовні, релігійні та економічні елементи. В Росії не було нічого подібного;

– коли у XIX столітті в Російській імперії виник український національний рух, він орієнтувався на людей, а не на державу. Український історик Михайло Грушевський описав цю історію з погляду сукупності нових ідей, соціальних фактів, мови та культури, а не з погляду держави. У Росії, коли складала її історію, всі писали про імперію та могутність держави;

– Україна дуже децентралізована, як в інституційному, так і в ментальному плані. Українці вважають, що політика – це місцева політика: якщо ви хочете, щоби щось було успішним, ви повинні робити це з людьми на місцях. Це видно з того, як ведеться війна: є якась без-

глузде рішення, ухвалене однією людиною в Москві, і люди просто виконують накази. В Україні ж популярний президент дає загальні вказівки, які значною мірою виконуються офіцерами нижчої ланки по всій країні за допомогою місцевих громад. Це зовсім інше розуміння того, як має вестись війна;

– важлива розбіжність щодо ставлення до Радянського Союзу. У російському дискурсі Сталін переважно представлений як ефективний лідер, тоді як в Україні його вважають злочинцем;

– історія XXI століття також має вирішальне значення для розуміння різниці між двома країнами. Попри труднощі українцям вдалося зберегти демократичні вибори, змінювати своїх лідерів. Це не стосується росіян, які ніколи не змінювали одного лідера іншим за допомогою демократичних виборів: Путіна було призначено командою Єльцина, відтоді справжніх виборів не було.

За 30 років це вплинуло на те, як українці бачать самих себе. Вони зберегли пам'ять про Майдан 2013–2014 рр., пам'ять про Помаранчеву революцію 2004–2005 рр., пам'ять про країну, здатну самостійно вирішувати, з якими союзниками вона хоче бути. Це пам'ять, якої немає у росіян, тому що вони ніколи нічого подібного не робили.

Говорячи про роль культурних чинників, слід також наголосити, що сучасні культурологічні дослідження свідчать про прямий зв'язок між зазначеними типами суспільств і типами пануючих у відповідних суспільствах культур. Вірніше, з огляду на пріоритет культуроцентристської парадигми, правильно було б сказати про детермінованість типів суспільств пануючими у відповідних суспільствах типами культур.

Так, згідно голландському досліднику Г. Хофстеде (G. Hofstede) [36], узагальнено [4; 37; 38], усі культури класифікуються як індивідуалістські або колективістські (табл. 2).

В індивідуалістських суспільствах серед основних цінностей домінують повага прав людини, особиста свобода, обмеження ролі держави і висока цінність окремого людського життя. Навпаки, колективістські суспільства передбачають повне «розчинення» людини в інтересах своєї групи (сім'ї, клану); власні інтереси майже не враховуються, якщо суперечать або не підтримуються групою, домінуюча роль держави [4]. Тобто, ознаки типів культур певним чином корелюють з ознаками, за якими відрізняється відкрите (демократичне) від закритого (авторитарного) суспільства, при цьому тип «індивідуалістської культури» цілком відповідає визначеним вище ознакам культури українців. Зокрема, Г. Хофстеде приходять до класифікації країн за параметрами культури «дистанція влади» (прийнятна у суспільстві різниця між керівниками та керованими) та «індивідуалізм – колективізм» (табл. 3). На основі досліджень Г. Хофстеде робить висновок, що індивідуалізм характерний для західних розвинених країн, а колективізм – менш розвинених східних. Японія займає проміжне положення. Найвищий рівень «дистанції влади» у азійських, африканських країн (сюди слід додати також Росію⁹), найнижчий – для країн германської групи.

Варто зазначити, що безпосередньо Г. Хофстеде не здійснював дослідження щодо східнослов'янських країн. Такі дослідження за його методикою зроблені пізніше іншими дослідниками. Наприклад, у статті російських авторів [39] зроблена спроба довести тотожність культурних менталітетів в Україні та Росії. Однак відповідні аргументи спростовуються наведеними у цій же статті цифровими показниками (табл. 4), відповідно до яких рівень індивідуалізму у українців вище, а «повага» до влади – нижче, ніж у росіян, що, до речі, робить прийнятними для суспільства антивладні виступи.

⁹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Хофстеде,_Герт

Порівняння деяких ознак суспільств із різними типами культур [4; 36–38]

Індивідуалістські культури	Колективістські культури
Обмежена роль держави	Домінуюча роль держави в економіці
Висока доля валового національного продукту на душу населення	Низька доля валового національного продукту на душу населення
Вільна преса	Держава контролює ЗМІ
Ідеологія особистісної свободи	Пріоритет ідеології рівності
Цінуються самостійність та індивідуальна ініціатива	Переважають колективні судження і рішення
Високо цінуються власна думка і точка зору	Високо цінується слідування гармонії в групі і ухилення від конфронтації у спілкуванні
Власні досягнення є основною ознакою самоідентифікації	Належність до групи – основна ознака самоідентифікації
Диференціація «Я»-ідентичностей на основі індивідуальних якостей	Протиставлення «ми-свої» – «вони-чужі»
Кадрові питання регулюються на основі приписів та об'єктивних критеріїв кандидатів	Рекомендації знайомих та родинні зв'язки відіграють велику роль у вирішенні виробничих питань
Ідентичність ґрунтована на індивіді	Ідентичність ґрунтована на соціальній системі
Право на особисте життя	В особисте життя втручаються інститути та організації
Модерністське або постмодерністське суспільство	Традиційне суспільство
Одні цінності застосовуються до всіх: універсалізм	Ціннісні стандарти відрізняються всередині групи і поза нею

Таблиця 3

Класифікація країн за типами культур [4; 36]

Показники параметрів культури	Країни
Низька «дистанція влади» та індивідуалізм	Канада, США, Великобританія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Данія, Австралія
Висока «дистанція влади» та індивідуалізм	Іспанія, Франція, Італія, Бельгія
Висока «дистанція влади» та колективізм	Пакистан, Туреччина, Тайвань, Колумбія, Венесуела, Португалія, Мексика, Сербія, Індія, Японія

Таблиця 4
Оцінка хофстедових індексів східнослов'янських країн (за Д. Майтрі, Т. Бредлі; більший індекс – більший рівень) [39, с. 166]

Країна	Індивідуалізм	«Дистанція влади»
Росія	31	43
Україна	51	23
Білорусь	58	44

Французький соціолог Ж. Еріар-Дюбрей, засновник фундації «За демократичну культуру», зокрема, вважає, що демократична культура спирається на принцип існування у кожній людині певних форм автономності мислення й поведінки. Існування демократичної культури у населення характеризується активною, ефективною та довготривалою участю членів громадянського

суспільства у виробленні колективних рішень та у визначенні способів співпраці [40].

Висновки. Отже, Україна та Росія характеризуються різними цивілізаційними, культурними та, як наслідок, правовими установками – відповідно відкритою (демократичною) та закритою (антидемократичною). Як зазначив український вчений і народний депутат О. В. Кірш, «через 30 км на північ від самої північної точки Харкова – кінець нашої цивілізації. Далі – цивілізація Азії» [41]. Отже, спостерігається стійка пряма кореляція між типом культури у суспільстві (індивідуалістська чи колективістська) і моделлю функціонування суспільства (відкрита чи закрита). Україні історично, ментально та культурно притаманний перший тип культури (індивідуалістська), тому для України неприйнятні недемократичні моделі права і управління, а їх нав'язування призводить до відторгнення, іноді – з трагічними наслідками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Мурза С. Г. Россия и Запад: Парадигмы цивилизаций / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Академический Проект; Культура, 2011. 232 с.
2. Юринец Ю. Л. Европейский выбор Украины: историко-правовой и культурологический аспекты. Юридические науки и образование [Журнал, изд. Баку]. 2014. № 42. С. 173–186.
3. Белкин Л. М., Юринец Ю. Л. Анализ событий 2013–2014 гг. в Украине: юридический и социологический аспекты. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Т. 7. № 3 (24).
4. Романуцький В. М. Континуум «індивідуалізм – колективізм» як основний вимір сучасної культури (за Г. Хофстеде) *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. – 2013. – № 3. – С. 97–101.
5. Єгоров О. П. Культура і правова культура: їх взаємозв'язок та взаємообумовленість. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 44–50.
6. Перцева В. А. Культура і право: співвідношення і взаємовплив. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 118–125.
7. Павко А. І. Право і культура: методологічні проблеми взаємовпливу. *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 12–18.
8. Стародубская М. Почему Украина и Россия – не братские народы и никогда ими не были. ZN,UA. 08.05.2022. – URL: <https://zn.ua/SOCIUM/pochemu-ukraina-i-rossija-ne-bratskie-narody-i-nikohda-imi-ne-byli.html>
9. Ивин А. А. Основы социальной философии : учеб. пособие для вузов. М. : Высшая школа, 2005. 440 с.
10. Юринец Ю. Л. Євразійська теорія походження Росії та практичне значення цієї теорії у протидії російським інформаційним війнам проти України. *Порівняльно-аналітичне право*. Електронне наукове фахове видання. 2017. № 3. С. 172–176.
11. Белкин Л. М., Юринец Ю. Л., Сопілко І. М. Генеза становлення України та Росії: порівняльно-правовий аспект в контексті інформаційних воєн. *Юридичний науковий електронний журнал*. Електронне наукове фахове видання. 2021. № 11. С. 780–785.

12. Белкін Л. М., Юринець Ю. Л., Сопілко І. М., Белкін М. Л. Контрпропаганда vs пропаганда в умовах широкомасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну. *Юридичний науковий електронний журнал*. Електронне наукове фахове видання. 2022. № 6. С. 224–230.
13. Костомаров Н. Две русские народности. Основа. СПб., 1861. № 3. С. 33–80. – URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>
14. Чеславський О. Миф о братстве украинского и московского народа. Лица. 19.09.2015. – URL: <https://litsa.com.ua/25518/>
15. Кралюк П. Николай Костомаров – о генезисе восточнославянских этносов. День. 18.05.2012 г. – URL: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/istoriya-i-ya/nikolay-kostomarov-o-genezise-vostochnoslavjanskikh-etnosov>
16. Томенко Н. Москва-Россия: империя зла и страна ненависти. *Обозреватель*. 05.07.2022. – URL: <https://news.obozrevatel.com/society/moskva-rossiya-imperiya-zla-i-strana-nenavisti.htm>
17. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій. К. : ЦУЛ, 2003. 508 с.
18. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько; за ред. Ю. П. Богуцького. К. : Знання, 2007. 679 с.
19. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посіб. 3-тє вид., стер. К. : Знання-Прес, 2007. 353 с. (Вища освіта XXI століття).
20. Субтельний О. Україна: Історія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. К. : Либідь, 1993. 720 с.
21. Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір : монографія. Ужгород : ФОРМ БРЕЗА, 2014. 552 с.
22. Кониский Г. История русов или Малой России. М. В университетской типографии¹⁰. 1846. 257 с. – URL: <http://litopys.org.ua/istrus/istrus.htm>
23. Стецюк Н. В. Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина XIX ст. – кінець 80-х років XX ст.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К., 2003. 20 с.
24. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.01. К., 2005. 33 с.
25. Ерасов Б. С. Социальная культурология : учебник для студ. высших учебных заведений. 3-е изд. доп. и перераб. М. : Аспект Пресс, 2000. 591 с.
26. Культурология : учебник / под ред. Ю. Н. Солонина, М. С. Кагана. М. : Высшее образование, 2007. 566 с.
27. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. Париж. YMCA-PRESS, 1955. 157 с. – URL: http://www.odinblago.ru/russk_kommunizm#01
28. Верстюк В. Ф. Украина под игом тоталитаризма и после его падения. В кн.: Грушевский М. Иллюстрированная история Украины с приложениями и дополнениями / Составители И. И. Брояк, В. Ф. Верстюк. Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2007. 768 с. – С. 609–663.
29. Ахизер А. С. Россия: критика исторического опыта (социокультурная динамика России). Т. 1: От прошлого к будущему. Новосибирск : Сибирский хронограф, 1998. 804 с.
30. Дацюк С. Российская ментальность: загадка, вымысел и неизменная субстанция. Хвиля. 24.11.2015 р. – URL: <http://hvyly.net/analytics/society/rossijskaya-mentalnost-zagadka-vyimysel-i-neizmennaya-substantsiya.html>
31. Право и культура : монография / В. С. Нерсесянц, Г. И. Муромцев, Г. И. Мальцев и др. М. : РУДН, 2002. 423 с.
32. Рязанов Э. Заекранье. Библиотека «Огонек». 1990. № 45. – URL: <http://www.kulichki.com/moshkow/POEZIQ/RYAZANOW/zaekranie.txt>
33. Громов Е. С. Сталин: искусство и власть. М. : Изд-во «Эксмо», 2003. 544 с.
34. Тимофеев Д. В. Европейские идеи в общественном сознании и коммуникативной практике образованного российского подданного первой четверти XIX века: опыт изучения основных социально-политических понятий : автореф. дис. ... д-ра ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история». Челябинск, 2011. 34 с.
35. Снайдер Т. Дипломатия здесь неуместна – только победа. Почему без Украины мира в Европе не будет. Фокус. 10.06.2022. – URL: <https://focus.ua/opinions/518610-diplomatiya-zdes-neumestna-tolko-pobeda-pochemu-bez-ukrainy-mira-v-evrope-ne-budet>
36. Хофстеде Г. Модель Хофстеде в контексте: параметры количественной характеристики культур. Язык, коммуникация и социальная среда. 2014. № 12. С. 9–49. URL: <http://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2014pdf/LSE2014Hofstede.pdf>
37. Benjamin Pastorelli, Hofstede Schwartz... Why to learn them and when to forget them? May 4, 2020. – URL: <https://benjamin-pastorelli.medium.com/hofstede-schwartz-why-to-learn-them-and-when-to-forget-them-cc5cd7ea908b>
38. Куликова Л. В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультуры : монография. Красноярск : РИО КГПУ, 2004. 196 с.
39. Латова Н. В., Латов Ю. В. Восточнославянские страны на ментальной карте мира по Г. Хофстеде *Наукові праці ДонНТУ*. Серія: економічна. 2010. Вип. 38-1. С. 161–168.
40. Еріар-Дюбрей Ж. Демократична культура й експеримент. Асоціація Європейських Журналістів. 14.01.2011. – URL: <http://www.aej.org.ua/analytics/573.html>
41. Кириш А. В. 30 км до Китая. Главное. 22.11.2014. URL: <http://glavnoe.ua/articles/a9592>

¹⁰ Друкується за рішенням Імператорського товариства Історії та Стародавностей Російських.